

Geopolitika a filosofie – jejich globální povaha od 20. století

Geopolitika jako zkoumání souvztažnosti geografie a politiky v dějinách má z definice zásadní vazbu na filosofii, danou bytostnou souvislostí mezi politikou a filosofií. Jejich podstatnou provázanost fundamentálně nahlédl Jan Patočka v *Kacířských esejích o filosofii dějin*, kde filosofii v jejím řeckém zrodu z fenoménu politiky definičně vymezil jako vznik světových dějin: „Zde vzniká v partikulárních bojích na skrovném teritoriu a s nevalnými hmotnými prostředky nejen západní svět a jeho duch, nýbrž lze snad tvrdit, že i světové dějiny vůbec. Západní duch a světové dějiny jsou spjaty ve svém vzniku: je to duch svobodného osmyslování, je to otřes života pouze akceptovaného a jeho jistot, spolu s tím nových možností života v této otřesenosti, tj. filosofie. Tím však, že filosofie a duch polis spolu úzce souvisejí tak, že duch polis posléze přežívá ustavičně v podobě filosofie, má toto partikulární dění, vznik polis, univerzální význam.“¹

Filosofický základ a východisko geopolitiky se *proto* bezprostředně projevuje jako odkrývání *univerzálního* politického smyslu jistých geografických oblastí. Není tedy nahodilé, že geopolitika vznikla počátkem dvacátého století, jež dějinám vtisklo od té doby trvalý, explicitně *globální politický smysl*. Geopolitika se proto stala trvale určujícím zdrojem a rámcem státní politické strategie. Jinak řečeno, politické strategie individuálních států musí nutně vycházet z geopolitického významu dané geografické polohy, a přitom se implicitně nebo i explicitně nemohou obejít bez filosofického ukotvení, resp. smyslu. Ten se obvykle tradičně označuje jako *raison d'Etat*, tedy *národní zájem*, nebo také *státní idea*. Jeho tradice je sice dějinně mnohem starší než zrod geopolitiky, nicméně globální etablování geopolitiky v průběhu dvacátého století mu natrvalo vtisklo nezbytné geopolitické zaměření. Tato významná skutečnost se zprvu přirozeně projevila v globálně orientovaných geopolitických doktrínách velmocí v souvislosti s globálními válečnými konflikty, a to zejména u britského autora Halforda

1 JAN PATOČKA, *Pěče o duši III*, Oikúmené, Praha 2002, s. 52.

J. Mackindera z r. 1919 a amerického politologa Nicolase J. Spykmana z r. 1942.²

Její explicitnější vyjádření je patrné u Mackindera, především v důrazu na *fenomén obrany svobody* jako určující smysl britské účasti v první světové válce, zatímco u Spykmana je to výhradně implicitní důraz na existenční sebezáchovu USA v období druhé světové války ve zjevné polemice s předcházejícím americkým meziválečným izolacionismem.

Porovnáme-li Mackinderovo pojetí střeoevropského klíčového geopolitického pásma, tzv. Heartlandu, z r. 1919³ s Ústředním pásmem střední Evropy,⁴ jak je vymezil T. G. Masaryk v r. 1915 v Londýně ve veřejném vystoupení, ukazuje se, že jsou to do značné míry identické koncepty, tedy že v daném případě Mackinderova inspirace Masarykem není vyloučena.

Masaryk v textu své tehdejší prominentně navštívené veřejné univerzitní přednášky na rozdíl od Mackindera ale nejen upozorňuje na v geopolitickém kontextu filosoficko-politicky relevantní skutečnost, že v geopoliticky pro vznik světové války rozhodujícím střeoevropském pásmu mezi Německem a Ruskem „menší národy neustále usilují a bojují za svobodu a nezávislost“.⁵ Zdůrazňuje tím totiž, a nadto rovněž výslovně definičně explikuje, *konkrétně dějinně působící fenomén filosoficky založeného individualismu jako východisko filosofie dějin*, jež následně pregnančně rozvádí: „Dějiny probíhají ve prospěch všech jednotlivců, individualismu obecně, národy jsou přirozené organizace homogenních individuí, a státy, které jsou umělejšími organizacemi, se stále více a více přizpůsobují národům. Tato tendence je obecná, takže početní síla národů nehraje rozhodující roli.“⁶

Ukazuje se, že *Tomáš G. Masaryk filosoficky ukotvuje geopolitiku v pojetí univerzálně platného, v úsilí o svobodu mravně založeného, a proto nezastupitelného individualismu*. Vyvstává tedy klíčová otázka, zda je takto pojaté filosofické založení geopolitiky dějinně platné. Dosavadní nejvýznamnější geopolitické a geopolitice blízké koncepce reprezentované Mackinderem, Masarykem, Spykmanem, Kennanem, Brzezinským, Kissingerem, Fukuyamou, Huntingtonem a Kaganem se ale až na Masaryka rozhodujícím způsobem zaměřují na instrumentalizaci souvztažnosti geografie a politiky,

2 HALFORD J. MACKINDER, *Democratic Ideals and Reality. The Politics of Reconstruction*, Constable Publishers, Londýn 1919; NICOLAS J. SPYKMAN, *America's Strategy in World Politics. The United States and the Balance of Power*, Harcourt, Brace and Company, New York 1942.

3 Srov. HALFORD J. MACKINDER 1919, s. 106.

4 Srov. T. G. MASARYK, *Válka a revoluce I*, Ústav T. G. Masaryka, Masarykův ústav AV ČR, Praha 2005, s. 119.

5 *Tamtéž*.

6 *Tamtéž*, s. 122.

zacílenou na zásadní mocenské ovlivnění světového dění, zatímco filosofické odůvodnění legitimacy globálně mocenského fenoménu v nich není explicitně dotčeno, natož pojmově uchopeno a vymezeno. Místo toho se geopolitickými úvahami inspirovaní političtí vůdcové obracejí k veřejnosti oslovujícími, geopoliticky globálně zacílenými výroky, jakým byla z pozice demokratické civilizace okřídlená výzva amerického prezidenta Woodrowa Wilsona: „Svět musí být učiněn bezpečným pro demokracii.“⁷

Jejich nejzazší filosofické zdůvodnění, až na výraznou Masarykovu výjimku, dosud nicméně neexistuje. Je proto naléhavě na místě soustředit se na otázku platnosti dějinně filosofického ukotvení geopolitiky. Jako směrodatné vodítko se ukazuje zkoumání vztahu mezi fenoménem národního, resp. státního zájmu a tzv. hodnotami, v těchto souvislostech přesněji řečeno na fenomény mravní a morální povahy.

Národně státní zájem se týká principů státní sebezáchovy. Vychází tedy z fenoménu nesamozřejmosti existence národů, resp. států. Tak přirozeně vzniká otázka po smyslu existence národů a jejich států: Je jím elementární biologické přežití, anebo má jejich existence biologickou sebezáchovu zásadně přesahující smysl? Problém existenční se takto kladenou otázkou po smyslu proměňuje v problém *existenciální*. Jinak řečeno, *smysl národní a státní existence se ukazuje jako zdroj, rozhodující důvod myšlení a jednání zacíleného na udržení existence individuálních národů a jejich států*. Kategorie národního, resp. státního zájmu se proto zakládá na přesvědčení o smyslu národní, resp. státní existence. Do hry tak vstupují fenomény mravního rázu jako určení smyslu existence národů a států, z něž se v dějinách vyvozují individuální národní a státní zájmy, jim odpovídající konkrétní geopolitické koncepce a z nich vycházející politické strategie.

Mravní určení národní a státní existence lze vymezit do dvou zásadně protikladných typů. Do ukotvení ve svobodě, vyrůstajícího z mravně založené svobody individuí, a do mocenského podmaňování založeného na víře v domněle objektivní dějinné zákonitosti, a tedy v údajnou nutnost je naplňovat. Nevyhnutelný střet geopolitického uplatnění uvedených protichůdných pojetí národní a státní existence vytváří od dvacátého století aktuální politickou mapu světa tvořenou jeho *významnými geopolitickými oblastmi*. Právě o ně se proto vede trvalý, souvisle pokračující spor. Geografické oblasti tak buď mají globální geopolitický význam, anebo jsou geopoliticky podružné, či bezvýznamné. To znamená, že významné geopolitické konflikty od dvacátého století s kořeny ve století devatenáctém mají vždy

7 Dostupné online: <https://historymatters.gmu.edu/d/4943/>.

globální *smysl*, resp. dopad. Jejich zjiřitelná mravní povaha a mravní *smysl* jsou proto zásadně relevantní.

Takto lze smysluplně uchopit celkový význam tří světových válek dvacátého století. Všechny tři, tedy první i druhá světová válka a rovněž třetí, tzv. studená válka, pramenily nikoli náhodou z mocenských sporů a konfliktů ohledně geopoliticky klíčového územního pásma mezi Německem a Ruskem. Jako rozhodující se ve všech třech globálních konflagracích pro jejich celkové pochopení ukazuje mravní pojetí moci u jejich vůdčích aktérů.